

Морис Мошковски – пианист и композитор от късния романтизъм. Културно-исторически поглед.

Зорница Радионова

Морис Мошковски е роден на 23.08.1854 г. в град Бреслау, Прусия, сега Вроцлав, в пределите на днешна Полша.

Годините между 1870-та и 1914-та са период на небивал икономически, политически, технически и духовен подем за Прусия. Министър-председателят Ото фон Бисмарк програмира новата конституция, а крал Вилхелм I Пруски провъзгласява Германската империя. Скоро страната става първа по производство на стомана и железопътно строителство в Европа, а в земеделието се конкурира със САЩ и Русия, оформяйки се като втората по степен на развитие страна в света след САЩ. В тази процъфтяваща обстановка се оформя и новата културна естетика.

Късният романтизъм с налагащата се програмна музика доразвива ранния романтизъм от края на осемнадесетия и същинския от първата половина на деветнадесетия век. Основните черти на германския културно-естетически стил оформят творчеството на композиторите от втората половина на XIX век, както и това на някои от началото на следващия XX век. Търси се необичаен колорит, като се привнасят оригинални национални елементи, често екзотични. Свободно се борави с музикалните форми. Възраждат се стари жанрове, много от които са

свързани с танцувалната музика от предходни епохи¹. Преклонение пред величието на природата, идеализиране на детството чрез приказни сюжети, интерес към легендите от средновековието, както и всякакви мистични теми са отличителни белези на същинския романтизъм, които характеризират творбите от тази епоха. Музиката с програмен характер, която се сближава все повече с литературата и изобразителното изкуство, довежда до разцвет на песента, операта и други вокално-симфонични и музикално-сценични жанрове.² В този смисъл инструменталната музика се развива като изобразителна, разказвателна и същевременно по-наситена с драматизъм и емоции. В противовес на романтичния идеализъм в музиката нахлува реализмът с идеята си за отричане на всяка емоционалност и отразяването на живота такъв, какъвто е. Реализмът, от своя страна, провокира появата на символизма като негов антипод в края на XIX век. Тези културни, икономически и обществено-политически фактори изграждат средата, в която твори виртуозът, композиторът и педагогът Морис Мошковски.

Периодът на обучение на Мошковски като пианист и композитор е твърде кратък. Първоначалните му занимания с пиано са в домашни условия. През 1865 година семейството му се мести в Дрезден в търсене на по-добро музикално образование за двете си деца (братът на Морис, Александър, също е притежавал музикални заложи), а от 1869 година нататък бъдещият композитор продължава музикалното си образование в Берлин. Тук той се записва в класа по пиано на Едуард Франк, възпитаник на Феликс Менделсон-Бартолди и автор на творби, високо оценени от

¹ **Конен, В.** История на музиката, изд. Музика, София, 1983, с. 218-219

² The New Grove Dictionary of Music and Musicians, Macmillan Publishers Limited, London, 1980, vol.12, p.616-617

Роберт Шуман. Мошковски взима уроци по композиция от Фридрих Кил, после и от Райнхард Вюрст.³ Фридрих Кил е ярка творческа личност, който освен пианист е бил цигулар, композитор и педагог. Измежду учениците му е и големият полски композитор и пианист-виртуоз Игнаци Ян Падеревски. Не е ясно при кого Мошковски е учил цигулка и в кой период от юношеството си, но когато постъпва в Академията на Теодор Кулак като ученик по композиция на Рихард Вюрст [Würst] и по оркестрация на Хайнрих Дорн [Dorn], той е сред първите цигулки в оркестъра на същото учебно заведение. Едва 17-годишен, по предложение на Кулак, Мошковски става преподавател в неговата академия, а от 1875 г. в Берлинската консерватория. Измежду имената на учениците му в Германия са тези на унгареца Франк Дамрош [Damrosch], кубинеца Хоакин Нин [Nin], немецца Ернест Шелинг [Schelling], испанеца Хоакин Турина [Turina], американеца Карл Лахмунд [Lahmund], Бернхард Полак [B.Pollak].⁴

Като изграден пианист с блестяща техника и неограничени тонови възможности, Мошковски концертира в цяла Европа. Един от изтъкнатите му ученици, виртуозът Бернхард Полак, казва за него: „Феноменалната му техника, магията на неговото „туше“, поетичността на свиренето му бяха несравними...В свиренето му нямаше никакъв опит да смайва, той беше музикант, а не акробат, един пианист без конкуренция“⁵. По-късно Б. Полак става виден медик с принос в офталмологията, патологията и рака на белия дроб.

³ Hodos, G. The Compositional Art of M. Moszkowski, https://academicworks.cuny.edu/gc_etds/3310, p.36

⁴ Hodos, G. , пак там, с.48

⁵ Triarhou, L. The Berliner ophthalmologist B. Pollack”, Thessalonica, Indianapolis, 2011, стр.115,121

Безспорно, вече измежду първенците-пианисти на своето съвремие, Мошковски е показан и в друга светлина: *„Той е имал грандиозни технически възможности и едва ли някога е изпуснал и един тон. И въпреки това неговото свирене е определяно като студено и лишено от страст. За разлика от него, съвременникът му Антон Рубинщайн е свирел с много огън, увлечение и страст, но често с неточности.“*⁶. Изпълнителска кариера на Мошковски приключва, когато той е едва на 26 години поради тежко неврологично заболяване на ръцете⁷. *„Към края на рецитала и по средата на изпълнението му на ориенталската фантазия „Исламей“ от Балакирев силата на мускулатурата секна и пръстите му (движещи се перфектно само минута преди това) се отделиха от клавиатурата парализирани.“*⁸ След 1880 г. Мошковски се отдава изцяло на преподаване и композиция. В 1897 г. той се установява в Париж. Неговите ученици в бъдеще ще оставят ярки следи в изпълнителското изкуство: Владо Перлмутер, Томас Бийчъм, Йозеф Хофман, Ванда Ландовска, Габи Казадесю. Мошковски посвещава своя ми-мажорен концерт за пиано и оркестър на Хофман, който свири негови пиеси през целия си живот. След като му преподава две години (1892-1893), композиторият споделил: *„Това момче знае толкова много и свири толкова по-добре от мене, че вече не зная как да му преподавам.“*⁹ Ето какво казва за учителя си отново Бернхард Полак: *„Известно е, че Мошковски е прочут с репутацията си на преподавател, но това не беше дейността, носеща му най-голямо удовлетворение, тъй като той твърдеше, че истинските добри ученици са съвсем малко. Веднъж даже каза на шега: най-доброто времетраене на един урок е от 5:00 до 5:15 следобед.... Тъй или иначе, той създаде*

⁶ Predota, G. <https://interlude.hk/unsung-concertos-moritz-moszkowski-1854-1825-piano-concerto-op-3/>

⁷ Hodos, G. The compositional Art of M. Moszkowski, https://academicworks.cuny.edu/gc_etds/3310, p.46

⁸ Triarhou, L. The Berlin Ophthalmologist Bernhard Pollack, Thessalonica, 2011

⁹ Mastrogiacomo, S. J. Hofmann-An analysis of selected solo piano works”, Scholarcommons.sc.edu., стр.12, 13

дидактически шедьовър, който няма равен в литературата – прекрасната „Школа за двойни ноти“ е неразделна част от арсенала на всеки пианист¹⁰.

След Първата световна война Мошковски е финансово разорен вследствие на срива на австрийската и германска икономики. Поредица от лични драми и влошаване на здравето му го поставят в състояние на безпомощност. Двама от учениците му, Йозеф Хофман и Бернхард Полак, го подкрепят морално и финансово. Хофман дарява сумата от 10 000 марки на своя учител, а Полак полага усилия в убеждаването на издателската къща Петерс и Американското музикално общество да подпомогнат материалното състояние на композитора и сам дарява 5000 марки. Организира се и благотворителен концерт в полза на Мошковски. „Петнадесет от най-изтъкнатите пианисти се събират в един концерт... Уолтър Дамрош дирижира изключителния благотворителен концерт, който по-късно е повторен във Филадельфия... Свирят в комбинация по двама и трима, соло и всички заедно“.¹¹ От концерта е събрана сумата от 16 000 долара – сума, осигуряваща на композитора прилично съществуване. Три дена след получаване на първата месечна сума обаче, на 4 март 1925 г. Мошковски издъхва.

Клавирното творчество на Мошковски е значително по обем и принос към клавирния репертоар. Подобно на Лист и Шопен, той посвещава живота си предимно на клавирната музика, извличайки от произведенията си най-малките технически детайли и художествени тънкости на инструмента и показвайки целия му блясък и огромни възможности.

¹⁰Triarhou, L.-The Berlin ophthalmologist B. Pollack, Thessalonica, 2011,стр.123

¹¹Triarhou, L.-The Berlin ophthalmologist B. Pollack Thessalonica, 2011,стр.120

Творбите на композитора естествено изхождат от богатството на звука, тембрите и хармониите на пианото, както и от качествата му на инструмент, предоставящ голямо разнообразие от технически похвати. Стилът на Мошковски се формира като брилянтен и с голям диапазон от тонови нюанси. Неоспорим е приносът му към инструмента. Игнаци Ян Падеревски дава най-доброто определение на композитора по отношение приноса му към инструмента: *„След Шопен, Мошковски най-добре разбира от писане за пиано и композициите му обхващат цялата гама от техники за този инструмент“*¹². Б. Полак също прави сравнение между Шопен и Мошковски: *„Това, което е казано за Шопен, се отнася и за Мошковски: неговото изкуство носи личен почерк, дори до-мажорният акорд е белязан от този почерк, така, както е и при Шопен. Всеки такт от произведенията му разкрива личността на композитора и, както всеки може да разпознае шопеновата творба, слушайки само фрагмент от нея, същото се отнася и до Мошковски. Докъм 30-та си година той, както и Шопен, намира своя собствен стил и публикува пиеси, които много бързо се разпространяват из концертните салони като кратките и световноизвестни Серенада в C-dur, Испански танци за 4 ръце и прекрасния Менует в G-dur“*¹³.

Още като 20-годишен Мошковски получава признание от самия Ференц Лист, комуто в 1874 г. посвещава Първия си концерт за пиано в си ъ минор оп. 3. На следващата година двамата (Лист и Мошковски) изсвирват произведението във версията му за две пиана на един вечерен концерт, организиран от Филип Шарвенка. *„Беше във Ваймар, така наречения „теменужен“ град на Гьоте, в 1875 година, когато най-*

¹² Predota, G. <https://interlude.hk/unsung-concertos-moritz-mozzkowski-1854-1925-piano-concerto-op-3/>

¹³ Triarhou, L. – The Berlin ophthalmologist B.Pollack, Thessalonica,2011,стр.121,122

чудният от всички живи майстори Ференц Лист, инспириран от един млад пианист, представи един концерт от манускрипт. Музиката беше от непознат композитор и беше изпълнена от Лист и неговия млад колега на две пиана. Когато последната нота от първата част заглъхна, Лист, със заразителен ентузиазъм, с какъвто беше винаги изпълнено сърцето му, обгърна с ръце младия си партньор, целуна го отново и отново, и накрая го представи като композитора на тази прекрасна музика, която публиката току-що е чула. Името на неговото изчервено от притеснение протеже беше Морис Мошковски и виолетовият букет, подарен му от великия маестро, изпълни въздуха с благоухание. Трябва да е било щастие за него, който в началото на кариерата си получи такъв пролетен поздрав.¹⁴ Загадка е обаче защо този концерт, високо оценен от Ференц Лист, остава пренебрегнат от „хипер-критичния“ си (израз на Полак) автор, който не го публикува. Неговият манускрипт остава скрит и непознат за обществеността въпреки опитите да бъде намерен от страна на Б. Полак и на брата на композитора, журналиста и писател Александър Мошковски. „В 2010 г. концертът бива открит в Националната френска библиотека“¹⁵ и впоследствие изпълнен за първи път от големия български пианист Людмил Ангелов.

За това колко е авторитетно присъствието на Мошковски в европейския музикален живот красноречиво свидетелстват бележките на Пьотр Илич Чайковски от автобиографичното описание на задграничните му пътешествия от 1888 г.: „Измежду лицата, които особено радушно и приятелски ме приеха в Берлин, ще спомена известният концертен агент

¹⁴ Hodos, G. Transcriptions, Paraphrases and Arrangements: The compositional Art of M. Moszkowski, https://academicworks.cuny.edu/gc_etds/3310, p. 14

¹⁵ Triarhou, L. The Berlin Ophthalmologist Bernhard Pollak, Corpus Callosum, Thessalonica, 2011, стр.116

Волф, превъзходният цигулар Емил Соре, знаменитият Морис Мошковски, чиято личност ми се стори толкова симпатична, колкото и неговото композиторско дарование...“¹⁶. [Чайковски].. Четири години по-късно, в интервю от ноември 1892 г. в Петербург, коментирайки картината на музикалния живот в Германия след Вагнер и Брамс, Чайковски отново споменава Мошковски наред с имената на забележителните композитори Голдмарк, Брукнер и Рихард Щраус.

Произведенията за пиано на Морис Мошковски са типични образци от късноромантичната епоха с всички характерни за нея черти. Сред тях има пиеси във фолклорен стил – полски, унгарски и испански танци, полонези, арабески, тарантели, кракòвяк, „селска пиеса“, гондолиера, сицилиано, руски танц. Значителна част от многобройните му клавирни творби заемат клавирните миниатюри – скерца, фантазии-емпромптю, музикални моменти, скици, листа от албум, канони, маршове, множество етюди, мелодии, балетни сцени, капризи, хуморески, романс, багатели, баркароли, интермеци, технически ескизи. Мошковски пише много валсове с различни и оригинални наименования – „голям концертен“, „любовен“, „меланхоличен“, „кокетен“, „сентиментален“, „валс-скерцо“, „валс-каприз“, както и цял цикъл с палитра от валсове с изобразителни заглавия: „Танцувален момент“, състоящ се от: „валс-прелюд“, „валс миньон“, „нежен валс“, „валс-турбийон“.

Мошковски е и автор на много песни и песенни цикли. Тук също силно присъства фолклорният елемент – песенният цикъл “Aus aller Herren Länder” („От цял свят“, нем.) съдържа песни от Русия, Германия, Испания,

¹⁶ Щербакова, А. Чайковский-Муз.-критически статии, изд.Музика, Ленинград, 1986 ,стр.216

Полша, Италия и Унгария. Освен богатата сбирка от клавирни творби композиторът създава и крупни инструментални и музикално-сценични произведения – сюитата „Жана Д’Арк“, операта „Боабдил“, балета „Лаурин“, двата клавирни концерта, един цигулков и три оркестрови сюити. Някои от тези произведения жънат голям успех в Европа и Америка, като например Сюитата № 1 за оркестър във F-dur, след чийто триумф композиторът, прочут с чувството си за хумор, се подписвал като „Мошковски със сюитата“. Втора сюита бива приета радушно, а балетът „Лаурин“ се поставя на музикалната сцена до наши дни. „Между началото на века и Първата световна война почти нямаше салонен оркестър, който да не включва „Испански танци“ в репертоара си; неговите „Виртуозни етюди“ бяха стандартен репертоар в музикалните консерватории в Русия.“¹⁷ Операта му „Боабдил“ обаче не достига такъв успех, въпреки добрия си първоначален прием. Изглежда, че самият композитор не е бил удовлетворен от нея и сам той я оттегля от сцената след известен брой представления.

Морис Мошковски създава малко съчинения за камерни състави. Безспорно едно от най-красивите измежду тях е сюитата му за две цигулки и пиано, която ще бъде разгледана по-подробно в настоящия труд. Тя, заедно с оркестровите му сюити и много от клавирните му цикли, е своеобразен съвременен за епохата си образец на старинната сюита – обогатявана и осъвременявана от тенденциите, стиловете и музикално-хармоничния език на епохите, през които е преминала. Сред популяризаторите на клавирната музика на Мошковски са имена като Сергей Рахманинов, Йозеф Хофман, Игнаци Ян Падеревски, Владимир

¹⁷ *Triarhou, L.* The Berlin ophthalmologist Bernhard Pollack, Corpus Callosum, Thessalonica, 2011, стр.116

Хоровиц. *“Ако по-младите пианисти рядко включват неговите произведения в програмите си, то, напротив, най-великите като Тереза Кареньо, Фани Блумфилд, Розентал, Хофман, Зауер, Годовски, двамата Грюнфелдс, измежду другите композитори, изпълняват с радост неговите грациозни пиеси, които дори и днес се свирят на много музикални подиуми.”*¹⁸ Композиторът Морис Мошковски е бил пословичен със своята скромност, свръх-взискателност и самокритичност спрямо собствените си съчинения. В спомените на американския пианист и преподавател William H. Sherwood, от статията му „Уроци с Кулак“¹⁹ четем: *„Сещам се често за посещенията на концерти, давани от млади студенти, търсеци признание в Берлин, където забелязвах името на Мошковски върху програмите. Този джентълмен свиреше оркестровите партии на второто пиано в тези прояви и беше много търсен за тази си дейност. Нямах съмнение, че съвършеното майсторство на Морис Мошковски и методите му на композиране, показани в неговите произведения, се дължат на методични упражнения и скромния начин, по който той работеше на втората цигулка и второто пиано, усъвършенствайки се като музикант.“* Бернхард Полак подчертава, че: *„Мошковски беше скромен, самокритичен и не обичаше преувеличенията. Той твърдеше, че, откак е приел „Майстерзингерите“, „Тристан и Изолда“ и „Кармен“ като изключителни шедьоври, то произведенията, които той композира са симпатични, но не и велики“*²⁰. Той не е скривал и неприемането си на „едностранчивата музика“ и на модните течения, така както непринудено дава оценка за онова, което счита за непреходно. В свое есе за Джакомо Майербер Морис Мошковски пише следното: *„Всяка музика, която не принадлежи към класата на абстрактната полифония,*

¹⁸ Triarhou, L. пак там, стр.124

¹⁹ Sherwood, W. – Kullack's lessons, The Etude, July 1908 – В: <https://digitalcommons.gardner-webb.edu>

²⁰ Triarhou, L. The Berlin ophthalmologist B.Pollack, Corpus Collosum, Thessalonica, 2011, стр.124

остарява и излиза от мода. А тя (музиката) е базирана на вечните закони на неопровержимата логика, защото нейните структури лежат върху комбинации, вдъхновени от духа на математиката. Затова и не е подчинена на променящите се вкусове на времето... Майербер ще живее, за радост и удовлетворение на всички непредубедени музиканти, които не признават едностранчивостта в изкуството и които няма да позволят педантични доктринери и техните стерилни принципи да вгорчат любовта им към красивото.²¹ Мошковски отива дори до крайност в нетърпимостта си към настъпващите тогава модерни музикални течения и спира да дава уроци по композиция, недоволен от факта, че студентите му се увличат по Дебюси, Скрябин, Шьонберг.

²¹ Triarhou, L. пак там ,стр.125